

STADSTRADITIONER: VALBORGSMÄSSAN OCH
KRISTIHIMMELSFÄRDS DAGEN.

Stadens övriga årshögtider behandlas i Landsmålsarkivets frågelistor: M 152 Lucia, M 153 Julen, M 154 Nyåret, trettondagen, tjugondagen och kyndelsmässan, M 155 Vårfrudagen, fastlagen och påsken, M 157 Pingst, trefaldighet och midsommar.

Vid besvarandet av föreliggande frågelista bör upptecknaren i varje särskilt fall ange, om den nedtecknade uppgiften gäller staden och stadsborna i gemen eller endast en del av staden eller dess invånare (hantverkarna, köpmännen, "societet", de fattiga o.s.v.). Vidare bör han göra klart, vilken tid som den upptecknade traditionen avser (t.ex. ett visst årtionde eller årtal eller "av gammalt"). Endast muntliga utsagor och berättelser böra medtagas, icke vad som härrör från tidningar och böcker, som i varje fall genom biblioteken äro tillgängliga för forskningen. Detta utesluter ej, att upptecknaren kan göra anteckningar om vad han i tidningar o.s.v. funnit värdefullt material. Sådana källor böra dock icke medtagas i avskrift eller i omarbetad form i uppteckningarna.

Valborgsmässan.

1. Vilken benämning hade man i staden på första maj (valborgsmässa, vallbermässa, första maj)? Hur kallades dagen före (valborgsmässoafton, vallberafton)?

2. Har man ansett valborgsmässoaftonen vara första vårdagen? Finnas talesätt härom? Har man räknat sommarens början från första maj? Har man börjat med sommarkläderna då? Ex.: Sommarkräkterna måste invigas, vore det än aldrig så kallt, åtminstone någon del av dem. (Stockholm.)

3. Har man i staden haft rådstugusammanträde på valborgsmässodagen eller någon dag i dess närhet? Vad kallades detta sammanträde (valborgsmässorådstuga)? Hade man kalas eller festligheter av något slag i samband härmed?

4. Förekom det, att man bar maj i by? Vilken dag skedde det? Beskriv hur detta tillgick! Vilka deltog häri (skolgossar, lärgossar, stadens ungdom i övrigt)? Förekom sång och utdelande av gröna kvistar? Vad kallades en sådan kvist (majen)? Förekommer uttrycket maja, och vad åsyftas härmed? Sjöng man majvisan? Ex.:

Go afton, löjtnant Bäärnhjelm här.

Maj är välkommen.

Förlåt att vi oroar er.

Sommarn är så ljuvlig för ungdomen.

(Ängelholm.)

Ville de ha ägg eller andra matvaror för sin sång? Lämnade de något i utbyte? Hölls dans och gille efteråt? Vad kallades ett sådant gille (äggagille)? Redogör för detta! När bortlades seden?

Om det i staden varit sed, att sjunga för ägg vid annan tid-

punkt på våren än valborgsmässan, bör upptecknaren påpeka detta och redogöra härför.

5. Åt man särskild mat på valborgsmässaftonen och valborgsmässodagen (t.ex. ägg, nässelkål, fläsk och brännvin)? Redogör härför!

6. Hade man kalas och fester i staden första maj? Var höllos dessa (i hemmen, på krogar eller annorstädes)? Vad hade man för mat och dryck? Giv en utförlig redogörelse för ett sådant kalas!

Känner man till uttrycket dricka mærg i benen, dricka kälkeben eller liknande? Vilken sed åsyftas härmed? När skulle det ske (vid valborgsmässan eller annan högtid)? Vad skulle man dricka? Sade man sig dricka mærg i benen, då man drack brännvin, äggtoddy o.dyl. vid kalas på första maj? Kunde man dricka björksav för att få mærg i benen? Har det förekommit, att man gjort utflykt till någon källa för att ur den dricka mærg i benen? Redogör för vad som förhades vid en sådan utflykt! Förekommo lekar, upptåg o.dyl.? Ex.: Första maj gick gubbarna till krogarna och drack äggtoddy. (Askersund.) - Man drack björksav vid promenader runt staden. (Skara.) - Di gick ju allti te källor och drack vid Valborgsmässafton. Det vet jag då i Örebro.

Slagsmål, bråk och ofog vid kalas och fester första maj? Myn-digheterna och mærgdrickningen?

7. Förekom seden att tända eldar ute i det fria vid valborgsmässotiden? Vad kallades dessa eldar (valborgsmässaeldar, majeldar)? Vilken dag tändes de? Var gjorde man eldar (på öppen plats i eller vid staden, på berg i närheten)? Hur och av vilka hopsamlades materialet till bålet? Uttryck härom (dragga till majeld)? Började man tidigt på våren samla tjärtunnor och draga ihop ris? Var stadens ungdom härvid uppdelad i ligor efter gator eller kvarter? Hade varje liga en chef, som skulle leda bränslesamlandet? Har det förekommit, att landsbor och stadsbor sökt antända eller bortföra varandras bränsle? Vid vilken tid och av vem antändes bålet? Hade man sång, musik, dans och upptåg vid eldarna? Redogör härför! Är bruket att tända eldar vid valborgsmässotiden gammalt eller nytt i staden? Ex.: Några dagar före Valborgsmässafton gick det bud till pojkar och ynglingar på gatan att hjälpa till att dragga till majeld. Vi företogo oss vidlyftiga expeditioner. Vi uppställdes i ett långt led. I spetsen gick chefen, spelade dragspel. Vi vandrade, tills vi hittade några skogar, där vi kunde komma över lämpligt bränsle. Var och en lassade på sig så mycket bränsle, han orkade med. Vi kommo i konflikt med bönderna, en gång plundrade vi en redan färdig majhög. Majelden tändes av chefen vid niotiden. (Linköping.) - På Spångbergsklinten tändes ett stort bål av ris och tjärtunnor. Det var massor av folk vid den elden. Där sjöngs och hojtades. Så hade man brännvin med. Och så var det något slagsmål här och där. (Filipstad.) - Stadens ungdom hjälpte till att dra ihop bränslet. Mycket folk kring elden. Efteråt kunde de följas åt till dans på något ställe utanför staden. (Kristinehamn.)

Hade man dans, maskerader eller gillen efteråt? Redogör för folklivet vid eldarna? Slagsmål och bråk mellan stadsbor och landsbor?

8. Vilken roll spelade stadens skolor och skolungdom vid valborgsmässofirandet? Utfördes sång och musik vid eldarna av skolungdom? Musik och sång på annan plats? Företog skolungdom, t.ex. läroverkets avgångsklass, marsch till någon plats i eller utom staden, där tal höllos och musik, sång, lekar eller speciella ceremonier utfördes? Vilken dag skedde detta? Redogör härför! Hade läroverk o. a. skolor lov sista april och första maj, hela dagarna eller delar därav? Ex.: Den 1 maj gingo gymnasisterna i högtidlig marsch genom stadens gator och uppstämde vårsånger. (Skara.) - Den första maj var ordinarie lövdag. Då tågades under musik till Olivehäll, varefter ungdomen begav sig till en lövsal och roade sig där med sång och musik under några timmar. (Strängnäs.) - På 1 maj hade alla barn lov. De skulle dra ut i skogen och medförde matsäckskorg, där det viktigaste var kopp och sked att röra ägg och socker med. (Kristinehamn.)

9. Uppfattades första maj som festdag av stadsbefolkningen? Vilade man från arbetet den dagen? Har man uppfattat den dagen som festdag först med arbetarnas första-maj-firande? Sök att urskilja om man firade första maj olika hos olika samhällsklasser och redogör härför! När började arbetarna fira första maj i staden? Redogör för vad man minnes om de första arbetardemonstrationerna på denna dag (hur de tillgingo, vilka som deltog, borgerskapets och myndigheternas inställning o.s.v.)!

10. Firade stadsbefolkningen första maj med utflykter och utfärder? Vart ställdes dessa? Vad hade man där för sig? Vad kallades sådana utflykter? Ex.: Majandet bestod huvudsakligen däri, att man första maj fick med sig en bastant matsäck, varefter man tillhandlade sig en butelj muscatell. Så vandrade man ut i naturens sköte och tillagade stora äggtoddar. (Borås.)

11. Förekommo i staden andra bruk, som tydde på att man uppfattade första maj som festdag? Redogör härför! Förekom regementsmusik, parad av regementet, musik av stadens musikkår, promenadkonserter o.dyl.? Flaggning? Prydande ute och inne, dekorationer o.s.v.?

Kristihimmelsfärdsdagen.

12. Har man betraktat Kristihimmelsfärdsdagen (helig torsdag, Kristi torsdag) som den första sommardagen? Skulle man gå sommarklädd till kyrkan den dagen? Har man med anledning härav givit dagen någon särskild benämning (barärmadagen)? Kom sommarklätt folk, särskilt ungdom, från landet till staden för att gå i kyrkan den dagen (gå i kristihimmelsfärdskyrka)? Hur kallades de sommarklädda landsortsflickorna, som kommo till staden för att besöka kyrkan (kristihimmelsfärdsflickor, kristihimmelsfärdsjäntor)? Ex.: Kristihimmelsfärdsdag kom det kristihimmelsfärdsjäntor till Filipstad.

De skulle gå i kristihimmelsfärdskyrka, hette det. Alla var de fina och klädda i finaste hattar eller huvuddukar. Allt var nytt från topp till tå, sommarlätt skulle det vara, för Kristihimmelsfärdsdagen räknades som början till sommaren. Och då skulle de visa sig med nya, fina kläder.

Har det förekommit, att lantbefolkningen besökt staden för att gå i kyrkan vid annat tillfälle än Kristihimmelsfärdsdag, t.ex. pingst? Besökte stadsbor i gengäld landsbygdens kyrkor någon viss dag?

13. Har man sagt, att Kristihimmelsfärdsdagen var första metardagen? Känner man till någon förklaring till denna föreställning? Brukade stadsbor fara ut till någon sjö för att fiska den dagen?

14. Förekom det, att man begav sig ut från staden för att samla fågelägg på Kristihimmelsfärdsdagen?

15. Skulle man äta någon särskild mat, t.ex. ägg, på Kristihimmelsfärdsdagen?

16. Tänkte man eldar ute i det fria Kristihimmelsfärdsdagen eller dagen före? Vet man något om anledningen till detta bruk?

17. Har stadsborne kvällen före Kristihimmelsfärdsdagen brukat företaga utfärder till någon källa för att dricka ur den? Varför? Voro några särskilda bruk, såsom upptåg och lekar, knutna till denna källrickning?

18. Har man Kristihimmelsfärdsdagen eller natten till denna dag brukat begiva sig ut för att fånga rävungar? Varför fångade man sådana, och varför skedde det just den dagen? Ex.: Seden att fånga rävungar Kristihimmelsfärdsdag gällde tydligen även bland vissa personer i Växjö, för de kom till en lya, där de visste sedan länge, att där fanns rävar, och fann, att en jägmästare från Växjö och en annan person förekommit dem.

19. Var Kristihimmelsfärdsdagen särskild festdag för stadens skolor? Hur firades den? Förekom det, att skolungdom sjöng från kyrktornet? Vid vilken tid på dagen sjöng man? Vilka sånger sjöngos? Deltogo andra än skolungdom i sången? Musik från kyrktornet och av vilka? Förekom sång eller musik på annan plats i staden Kristihimmelsfärdsdagen? Brukade regementsmusiken konserterade ute i det fria den dagen?

Förekommo fester och kalas i samband med utförandet av sång och musik på Kristihimmelsfärdsdagen? Hur voro de anordnade? Vilka bekostade festerna och hur anskaffades trakteringen? Skickade stadsbor gåvor till sångarna att användas vid det följande kalaset? Var hölls detta? Förekommo i samband härmed utflykter till landet eller ut på sjön under musik, sång och skjutning? Ex.: Kristihimmelsfärdsdag - ungdomens största högtid. Psalmsång i domkyrkokortnet, sång och musik på torget, utfart på sjön under musik och styckeskott, vilket allt lockade till staden hela nejdens befolkning. (Strängnäs.)

Om eventuellt andra gillan förekommo under Kristihimmelsfärdsdagen eller dagen före, böra de angivas och noggrant beskrivas.

20. Förekom marknad i staden Kristihimmelsfärdsdagen eller dagen före? Var hölls denna (på torget, vid kyrkan eller på an-

nan plats)? Vad salubjöds på marknaden? Marknadsliv och nöjen? När upphörde denna marknad och varför? Ex.: Kristihimmelsfärdsafton var det full marknad i Filipstad. Det var ingen egentlig marknad, men det brukade vara så mycket folk från landet. Minns att skomakare kom från Kristinehamn och sålde skor. Stadens affärsmän var inte belåtna med detta, så det blev slut med denna sed före 1900 redan. På den marknaden fanns konstgjorda blommor och karameller av alla slag. Fruntimren skulle in till staden och ha hattar, skor och grannlåt den dagen.

21. Redogör för landsbornas besök i stadens kyrka, på festerna och marknaden! Krogbesök och gräl? Motsatsförhållande mellan stadsbor och landsbor? Var det av gammalt sed, att slagsmål mellan stadens och landsbygdens ungdom utkämpades på Kristihimmelsfärdsdagen? Ex.: Denna dag, då många landsbor voro inne i Strängnäs, bibehölls den gamla seden, att ungdomen och stadens gesäller höllo ihop mot lantbefolkningen. - Men det var en betydelsefull dag på annat sätt, för då skulle bondpojkar och stadspoikar i slagsmål med varandra, innan det blev hemfärd. Och jämt blev det bondpojkar, som fick stryk, för stadspoikarna voro flera. Töserna blandade sig med och skällde och grälade, så det var ett förfärligt liv. (Kristinehamn.)

Framträdde ett liknande motsatsförhållande mellan stad och landsbygd vid något annat tillfälle på våren, t.ex. vid hopsamlandet av materialet till valborgsmässaelden och tändandet av denna? Jfr 6!

Var pryddas namnen till pingst? Tog man till sig någon prydd av gröt o.d.l., till pingsten? Hur brukade detta vara? Det att kopa på torget, eller i staden, men utsläppta till landet och sålde ihop det? Hur brukade man göra det? Ex.: I Borås brukade i allmänhet hemmen till pingsten varit tillgånge på, att man vandrade ut i allra klav upp och ned på kyrket lör, man såg sig benva till kyrkan av bostaden.

2. Räkna det, att man på pingstmorgonen bländas skänkarna med gröt? Lada man brukar med godsaker i bland livet? Ex.: På pingstmorgonen bländas även sängen med gröt, även blommor, här och där tvistade stolar med fikon, vassa kram, etc.

3. Räkna man till, att barnen på pingstmorgonen brukar ge till älderna en krona, som de vunnit av blomst. (Förställda?)

4. Gjordes särskilda förberedelser i staden på det som gjordes till pingsten? Skulle man ha några särskilda rätter under pingsten? Beskriv i så fall varje rätt, och ange vilken dag man åt den!

5. Var pingstdagens gudstjänst särskilt vackert? Var kyrkan prydd på något för högtiden? Brukade man ha färd, sånger, gillader? Vilka pryddes kyrkan till pingst? (Kunförelser o.d.l.) Brukade lantungdomen besöka stadens kyrka på pingstagen? Vilken åtgjorde de det allra (Kristihimmelsfärdsdagen)?

6. Förstodas utfärdar från staden under pingsten? Vart var det? Fanns i stadens nähet någon plats, där folk samlades för från år vid pingst? Ex.: från Lidköping gjordes en anstånd pingst löstraner